

УДК 792

DOI <https://doi.org/10.32782/art-studies.2025-1-5>

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ МИСТЕЦЬКИХ ПРАКТИК У СИСТЕМІ КУЛЬТУРНИХ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ

Спольська Олена Володимирівна,

доктор філософії, доцент кафедри театрального мистецтва

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2397-2035>

Небесна Юлія Василівна,

асистент кафедри театрального мистецтва

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-3188-5743>

Панасюк Катерина Володимирівна,

асистент кафедри театрального мистецтва

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-6176-6962>

Стаття присвячена аналізу мистецьких практик у контексті ширших культурних практик, підкреслюючи їхній діалектичний взаємозв'язок, трансляційну функцію та вплив на формування цінностей і смислів у суспільстві. Основну увагу зосереджено на концептуальних підходах до розуміння культурних і мистецьких практик, запропонованих як західними, так і українськими дослідниками, зокрема Майклом Фрезе, Ольгою Копієвською, Анною Урсан та Гремом Салліваном. Розглянуто їхні дефініції, роль семантики соціокультурного габітусу, вплив технологій і соціальних процесів на еволюцію мистецтва.

У статті також проаналізовано форми івентів та подій, що містять мистецькі елементи (концерти, виставки, квести, флешмоби, подкасти, фестивалі), а також їхню специфіку з погляду соціокультурного проектування, організації та впливу на аудиторію. Виокремлено ключові функції мистецьких фестивалів і презентовано інноваційні підходи до їхнього менеджменту. Авторка підкреслює роль мистецьких практик як інструменту збереження культурної спадщини, взаємодії між культурами та формування нових естетичних наративів у глобалізованому суспільстві.

Дослідження зосереджене на аналізі й розумінні мистецьких практик у контексті культурних явищ, акцентуючи увагу на їхній сутності та взаємозв'язках. Особливу увагу приділено вивченню впливу мистецтва на формування культурного середовища, а також дослідженню того, як ці практики сприяють збагаченню культурного досвіду учасників і аудиторії. На тлі сучасних трансформацій у мистецтві та зростаючої актуальності культурних ініціатив важливо розкрити потенціал мистецьких виявів як засобу інтеграції, діалогу та креативної взаємодії. У межах дослідження висвітлюється не лише трансформаційний вплив мистецьких практик на культуру, але і їхній значний внесок у формування платформ для інтерпретації, обміну та співтворчості в сучасному культурному контексті.

Стаття сприяє розширенню розуміння мистецьких практик як комплексного механізму виробництва смислів і цінностей, що впливає на культурну матрицю суспільства, і може бути корисною для дослідників, управлінців культури та митців.

Ключові слова: мистецькі практики, культурні практики, івент-менеджмент, трансформація мистецтва, культурна спадщина.

Spolska Olena, Nebesna Yuliia, Panasiuk Kateryna. Conceptualization of artistic practices in the system of cultural interconnections

The article is devoted to the analysis of artistic practices in the context of broader cultural practices, emphasising their dialectical interconnection, translational function and influence on the formation of values and meanings in society. The main focus is on conceptual approaches to understanding cultural and artistic practices proposed by both Western and Ukrainian researchers, including Michael Frazee, Olga Kopyievska, Anna Ursan and Graham Sullivan. Their definitions, the role of the semantics of socio-cultural habitus, the impact of technology and social processes on the evolution of art are considered.

The article also analyses the forms of events and events that include artistic elements (concerts, exhibitions, quests, flash mobs, podcasts, festivals), as well as their specificity in terms of socio-cultural design, organisation and impact on the audience. The key functions of art festivals are highlighted and innovative approaches to their management are presented. The author emphasises the role of artistic practices as a tool for preserving cultural heritage, interacting between cultures and shaping new aesthetic narratives in a globalised society.

The study focuses on a deep analysis and understanding of artistic practices in the context of cultural phenomena, focusing on their essence and interrelationships. Particular attention is paid to the study of the impact of art on the formation of the cultural environment, as well as to the study of how these practices contribute to the enrichment of the cultural experience of participants and audiences. Against the backdrop of contemporary transformations in the arts and the growing relevance of cultural initiatives, it is important to unlock the potential of artistic expressions as a means of integration, dialogue and creative interaction. The study highlights not only the transformative impact of artistic practices on culture, but also their significant contribution to the formation of platforms for interpretation, exchange and co-creation in the contemporary cultural context.

The article contributes to a broader understanding of artistic practices as a complex mechanism for the production of meanings and values that affects the cultural matrix of society and can be useful for researchers, cultural managers and artists.

Key words: *artistic practices, cultural practices, event management, art transformation, cultural heritage.*

Вступ. Культурні практики охоплюють різноманітні аспекти людської життєдіяльності, починаючи від повсякденного (первинного) соціального оточення і закінчуючи професійною діяльністю. У нашому дослідженні ми розглядаємо мистецькі практики як складову ширшого концепту «культурні практики». Сучасний культурний івент-простір переживає вражаючі зміни, спровоковані поєднанням технологій, творчості та інновацій. У цьому контексті трансформація мистецьких практик у процесі розвитку івент-проектів виявляється як ключовий фактор, що визначає неповторний характер і вплив таких подій. Мистецтво, як невід’ємна частина культурної ідентичності, виходить за рамки традиційних меж, і у його взаємодії з івент-менеджментом виникають нові можливості та виклики.

Матеріали. Мистецько-культурні практики представляють широкий спектр різноманітних щоденних і мистецьких звичаїв. Хоча термін «мистецькі практики» належить до сфери мистецтва і має вужче значення, він стосується не лише професійної діяльності, але й взаємодії між культурними установами та глядачем. Дослідження цього питання

здійснене такими вченими, як А. Урсан, Г. Салліван, О. Копієвська, П. Штомпка, В. Шульгіна, О. Яковлев та інші.

Результати. Дослідник Майкл Фрезе із Сінгапурського університету у своїй науковій роботі «Культурні практики, норми та цінності» аналізує взаємозв’язок між культурними практиками, нормами та цінностями. Він аналізує діалектичний взаємозв’язок між цими поняттями та їхній вплив на життя особистості. Фрезе виокремлює декілька відмінностей між нормами та цінностями на вертикальному й горизонтальному спектрах. Його концепція взаємозв’язку цих категорій базується на різниці між їхньою часовою спрямованістю та внутрішньою і зовнішньою орієнтацією. У своєму дослідженні Фрезе звертається до кантівської концепції регуляторів соціальної поведінки, зокрема права та моралі. Його робота допомагає розкрити роль культурних практик у формуванні норм і цінностей у суспільстві [3].

У своїй дисертаційній роботі українська культуролог Ольга Копієвська вводить концепцію культурних практик, досліджуючи їх з позиції культурологічних студій

в українській та світовій науковій спільноті. Вона трактує культурні практики як «предметно-практичну діяльність людини або груп людей, спрямовану на створення та поширення культурних продуктів». Копієвська наголошує, що такі практики формуються семантикою соціокультурного габітусу, охоплюючи як загальні особливості суспільства, так і індивідуальний досвід адаптації та осмислення власного буття. Вчена визнає трансляційну функцію культурних практик, яка не тільки зберігає, передає та виробляє аксіологічні смисли, але й спрямована на формування загальної культурної (ментальної) матриці суспільства. Таким чином, вона пропонує дефініцію культурних практик як «сукупності механізмів виробництва (або продукування) смислів і цінностей» [7].

У міждисциплінарному дослідженні американських науковців із Колумбійського університету під керівництвом Анни Урсан було проведено аналіз креативної діяльності художників, музикантів, фотографів і комп'ютерних дизайнерів з метою оптимізації когнітивного навчання через візуалізацію знань. Це дослідження висвітлює значення мистецьких практик і пропонує власну дефініцію цього поняття.

У монографії «Мистецька практика як дослідницький запит у візуальному мистецтві» американський науковець Грем Салліван розглядає мистецьку практику як одну з форм дослідження, пропонуючи її інтерпретацію з акцентом на взаємозв'язок творчості та пізнання. У своєму творі він порівнює точні науки та мистецтво, виділяючи інтелектуалізм як характеристичну рису перших і невизначеність – для других. Салліван відмовляється від античної платонівської традиції, яку визначав Гіппій, підкреслюючи раціоналістичний характер творчого процесу. Водночас він підкреслює, що, на відміну від науки, яка базується на методі верифікації фактів, мистецтво бере свій початок у безперервних модифікаціях людського досвіду, обумовлених впливом культурних, освітніх і соціальних чинників [9].

З погляду управління соціокультурною діяльністю, основними формами

мистецьких практик виступають різноманітні події та заходи, які інтегрують артистичні елементи. Серед них можна виділити концертні програми, пресконференції, науково-творчі конференції, виставки, театральні вистави, квести, флешмоби, презентації, мистецькі фестивалі та конкурси, а також сучасні онлайн-формати, як-от подкасти й відеопроєкти. Ці заходи можуть проводитися як у форматі наживо, так і онлайн, що дає змогу адаптувати їх до різних умов і потреб аудиторії.

Концерт можна розглядати як соціальну інституцію, яка слугує платформою для публічного виконання музики, поза межами релігійного чи драматичного контексту. Сучасна форма концертів сформувалася в XVII столітті, маючи соціально обумовлений генезис, де попит аудиторії визначав як музичні стилі, так і масштаб заходів на локальному та глобальному рівнях [2].

Згідно з Тлумачним словником української мови, концерт – це «прилюдне виконання музичних творів, балетних, естрадних та інших номерів за певною програмою» [11].

Український мистецтвознавець О. Клековкін у своєму словнику «Theatrica. Лексикон» визначає виставу як «твір театрального мистецтва, результат творчості режисера і колективу виконавців, адресований глядачам». Він також аналізує різноманітність форм, наративів і жанрів вистав, виокремлюючи такі їх види, як благодійні, вільні, денні, міксомедійні або мультимедійні вистави, вистави серед глядачів, рухливі, святкові тощо [6].

Пресконференція – це формальний захід, що проводиться для надання інформації та відповіді на запитання представників ЗМІ. Її головною метою є обговорення актуальних питань із широкою аудиторією.

Існує кілька ключових *принципів*, на яких ґрунтуються *пресконференції*:

- Інформаційне поширення. Пресконференції призначені для розповсюдження інформації через засоби масової інформації.

- Цільовий спрямований зміст. Метою може бути створення позитивних або негативних новин для презентації продукту чи

інформування громадськості про діяльність, новини чи досягнення.

– Пресреліз. Більшість пресконференцій супроводжуються пресрелізом, структурованою письмовою заявою, що описує суть конференції.

– Учасники та провідники. Зазвичай пресконференції ведуть керівники організацій або особи, уповноважені з питань зв'язків із громадськістю.

– Інструмент для дистрибуції бренду пресконференції є потужним засобом для просування бренду, підвищення його впізнаваності та формування позитивного іміджу організації чи компанії.

Виставка – це подія, спрямована на публічну демонстрацію конкретних об'єктів або виставлення навичок та якостей людей у певній справі. Різні види виставок можуть охоплювати різні сфери діяльності. У статті О. Перепелиці, у якій вона розглядає художньо-творчі виставки, виділяються локальні, міжнародні / загальні, а також економічні, наукові та мистецькі виставки. Головною метою таких виставок є представлення інноваційних тенденцій і досягнень у відповідній сфері [8].

Щодо художньо-творчих виставок (арт-виставок), то вони представляють експозицію предметів культури та мистецтва для широкої громадськості. Ці виставки можуть бути присвячені різним видам мистецтв, зокрема образотворчому, музичному, сценічному, аудіовізуальному тощо.

Квест, як його визначає Британіка, це подорож у пошуках чогось. У сучасному контексті він став популярним завдяки індустрії відеоігор та їх інтерактивності. Квести можуть передбачати різноманітні завдання та виклики, які герой повинен виконати для досягнення своєї мети. Ця форма гри також розповсюджується в офлайн-форматі та використовується для просвітницьких, розважальних і креативних цілей, сприяючи формуванню соціальних навичок молоді та спільнот. [1]

Флешмоб являє собою організовану групу осіб, яка раптово з'являється в публічному

просторі та здійснює заздалегідь сплановану, обмежену за часом і простором акцію з метою створення ефекту несподіванки, розваги, сатири або художнього вираження, після чого учасники швидко розходяться. Такі акції зазвичай не мають комерційної мети, а їх організація базується на принципах волонтерства й колективної участі. О. Клековкін у своєму дослідженні театру флешмобів зазначає, що ці дії часто характеризуються елементами абсурдизму та іронії, що підкреслюють їх мистецьку та соціальну значущість [6].

Презентація є офіційним заходом, спрямованим на представлення певної інформації чи продукту. Згідно з призначенням, виокремлюють шість основних типів презентацій:

– *Інформативна презентація* має на меті поширення та трансляцію необхідної інформації. Вона зазвичай не містить розважальних елементів і базується на порівняльному аналізі ауткамів та бенефітів.

– *Інструктивна презентація* містить інформативний компонент, однак відрізняється від попереднього типу наявністю директивного характеру або чітко визначеного алгоритму дій. Основними формами такої презентації є тренінги, вебінари та воркшопи.

– *Презентація-переконання* спрямована на представлення інформації, явища чи культурного продукту таким чином, щоб він був привабливим для інвесторів або стимулював інтерес споживачів.

– *Мотиваційна презентація* має на меті стимулювати споживачів до конкретних дій або змін у їхній поведінці, зокрема в контексті стартапів і грантових пропозицій.

– *Презентація для прийняття рішень* орієнтована на проведення SWOT-аналізу стану й перспектив розвитку явища, з акцентом на сильні та слабкі сторони, а також можливості та загрози.

– *Презентація прогресу* є комбінацією всіх попередніх типів, що націлена на відображення повного процесу розвитку явища, від його початкового етапу до досягнутих результатів.

Українські дослідники Івановська Н., Шульгіна В. та Яковлев О. у підручнику

«Соціокультурне проектування в мистецтві: теорія та практика» досліджують природу соціокультурного проектування, зокрема, в контексті взаємодії мистецьких ініціатив із сучасним інформаційним простором. Вони висвітлюють основні концепції масової культури й аналізують аспекти кореляції мистецьких проєктів у сучасному соціокультурному контексті. Як приклад соціокультурного проєкту розглядається арт-платформа «Мистецький Арсенал», що слугує ілюстрацією зв'язку між мистецтвом і соціокультурними процесами. Автори також здійснюють аналіз дефініції мистецької презентації, виокремлюючи кілька типів сучасного мистецтва, зокрема:

– **Презентації через прямий контакт зі споживачем** — використання історично усталених традиційних форм, які забезпечують безпосередній взаємозв'язок між твором мистецтва та його аудиторією.

– **Опосередковані форми презентацій**, що залучають текстове, зорове та слухове сприйняття для демонстрації мистецьких продуктів. До таких форм належать інтернет-проєкти, фестивалі, медіапроєкти та друковані видання, які активно функціонують у сучасному медійному середовищі.

У контексті аудіовізуальних засобів вони вказують на подкасти. Подкаст визначається як програма для музичного або аудіовідтворення через інтернет, що підтримується розповсюдженням інтернет-технологій [5].

У Вебстерському словнику (англ. Webster's Dictionary) подкаст визначається як аудіовізуальна програма (включно з музикою або розмовними записами), що створюється в цифровому форматі для доступу й автоматичного завантаження через інтернет. Термін «*подкаст*» був введений журналістом BBC Беном Хеммерслі у 2004 році шляхом комбінування слів iPod і broadcast, що вказує на процес трансляції контенту через цифрові пристрої.

Виділяють кілька основних типів подкастів:

– *Розширені подкасти* – це інтеграція аудіовізуального супроводу з презентацією, де на платформі для демонстрації здійснюється слайд-шоу, супроводжуване аудіоозвученням. Такі подкасти поєднують елементи візуального

й аудіального сприйняття, що створює більш комплексне сприйняття інформації.

– *Художні подкасти* (також відомі як сценарні або наративні касти) – це форма радіоп'єси, яка подається у форматі подкасту. Вони є аудіозаписами художніх творів, створеними з участю професійних акторів і звукових ефектів для досягнення максимальної ілюзії присутності та емоційного залучення слухачів.

– *Подкасти романів* – це аудіокниги або серіалізовані аудіокниги, що комбінують концепцію подкасту з традиційними методами радіо- або інтернет-передач. Такі подкасти публікуються в серіях (епізодах), що дає змогу слухачам стежити за розвитком сюжетної лінії протягом певного періоду часу.

– *Відеоподкасти* – це подкасти, що містять відеоконтент і часто використовуються в контексті вебсеріалів, що дає змогу поєднувати аудіо та візуальний матеріал для більш глибокого враження від контенту.

– *«Live» подкасти* – це подкасти, записи яких здійснюються перед живою аудиторією, що може передбачати елементи інтерактивності. Такі подкасти часто використовують продаж квитків як одну з форм монетизації, особливо у випадку скетч-шоу чи інших розважальних форматів [10].

Л. Зеленська, аналізуючи інноваційні підходи до організації мистецьких фестивалів, підкреслює їх поліаспектний характер, що проявляється в багатогранності завдань, які вони покликані вирішувати. Серед основних завдань мистецьких фестивалів вона виділяє такі:

– *Культурна спадщина*. Збереження та презентація культурної спадщини, що виявляється у різноманітних формах мистецтва.

– *Промоція творчої діяльності*. Акцент на певному виді мистецтва чи конкретних творчих напрямках.

– *Розвиток та креаатура нової генерації артспільноти*. Створення умов для взаємодії між митцями й аудиторією, сприяння розвитку нових талантів.

– *Маніфестація митців і колективів*. Надання можливості виступити та презентувати свою творчість.

– *Інтернаціоналізація культурного продукту*. Взаємодія та обмін культурним досвідом на міжнародному рівні.

– *Обмін культурним досвідом і позитивна акультурація*. Сприяння розумінню та взаємодії між різними культурами.

– *Формування та виховання естетичних наративів сучасного суспільства*. Створення та поширення нових естетичних цінностей у сучасному суспільстві.

У своєму дослідженні Л. Зеленська виокремлює ключові компоненти менеджменту мистецького фестивалю, серед яких особливу увагу приділяє креативній концепції, алгоритму реалізації проєкту, фандрайзингу, спонсорству, медіапідтримці, управлінню фестивальними службами, а також варіативності та флексибільності змістової структури і формату програми. Авторка акцентує, що мистецькі фестивалі є унікальними репрезентаційними моделями, які сприяють формуванню відповідальності за збереження та розвиток естетичних і гуманістичних цінностей національного культурного простору як на глобальному, так і на локальному рівні [4].

Мистецькі практики є складовою частиною більш широкого контексту культурних практик, що відображають артдіяльність та діалогічні взаємодії між культурними інституціями та споживачами культурних послуг. Цей термін вказує на активну взаємодію між творчими процесами й аудиторією, а також підкреслює роль мистецтва у формуванні культурних цінностей і сприянні взаєморозумінню в суспільстві. Мистецькі практики можуть охоплювати різноманітні форми й жанри мистецтва, що сприяють розвитку та трансформації культурного простору.

Висновки. Аналіз мистецьких практик у контексті ширших культурних практик дає змогу зробити висновок, що вони є невід’ємною частиною соціокультурного процесу, що відображає зміни й еволюцію суспільства. Мистецькі практики не лише сприяють збереженню та передачі культурної спадщини, але й активно взаємодіють із технологічними, соціальними й економічними процесами, формуючи нові естетичні та соціокультурні наративи. Як зазначають дослідники, такі практики є комплексними механізмами, через які виробляються смисли та цінності, що визначають культурну матрицю суспільства.

Функції мистецьких практик значно розширюються, охоплюючи нові форми мистецьких подій, як-от концерти, виставки, фестивалі, флешмоби, подкасти, а також онлайн-платформи, що дають змогу інтегрувати аудиторію з різних соціальних груп і забезпечують діалог між культурами. Мистецькі практики, зокрема у форматі культурних подій та фестивалів, відіграють важливу роль у соціокультурному проєктуванні, що передбачає організацію подій, здатних змінювати аудиторні уявлення і ставлення до культурних традицій та інновацій.

Отже, мистецькі практики виявляються потужним інструментом не лише для збереження традицій, але й для створення нових культурних смислів, що є важливими для розвитку глобалізованого суспільства. Вони сприяють культурному обміну, формуванню спільних цінностей і зміцненню соціокультурних зв’язків, одночасно беручи участь у створенні інноваційних наративів, що відображають поточні культурні тенденції та соціальні зміни.

Література

1. Berdal Mats. The New Wars Thesis Revisited. In Hew Strachan & Sibylle Scheipers (eds.), *The changing character of war*. New York: Oxford University Press. 2011. P. 109–133.
2. Concert. Britannica. URL: <https://www.britannica.com/art/concert> (дата звернення: 15.11.2024).
3. Frese M. Cultural Practices, Norms, and Values. *Journal of Cross-Cultural Psychology*. SAGE-Publications, 2015. Vol. 46. Issue 10. P. 1327–1330.
4. Зеленська Л. М. Менеджмент мистецьких фестивальних проєктів: інноваційні підходи // Креативні індустрії в сучасному культурному просторі : збірник матеріалів міжнарод. наук.-практ. конференції. Київ, 26 травня 2016 року / Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв. Київ : НАКККіМ, 2016. С. 69–71.

5. Івановська Н. В., Шульгіна В. Д., Яковлев О. В. Соціальне проектування в мистецтві: теорія та практика : підручник. Київ : НАКККиМ, 2018. 196 с., 96.
6. Клековкін О. Theatrica. Лексикон : словник. Київ : Фенікс, 2012. 800 с.
7. Копієвська О. Р. Трансформаційні процеси в культурних практиках України: глобальний, глокальний контекст та локальні особливості (кінець XX –початок XXI ст.) : дис. на здоб. доктора наук, спеціальність 26.00.06 – прикладна культурологія. Київ : НАКККиМ, 2018. 487 с.
8. Небесна Ю. Трансформація мистецьких практик в процесі розвитку івент-проектів : кваліф. робота на здоб. освіт. ступеня магістра : 026. Тернопіль, 2022. 46 с.
9. Рева Т. Мистецькі практики оперних театрів України в умовах правового режиму воєнного стану (на прикладі національної опери України, Одеської національної опери та Львівської національної опери) : кваліф. робота на здоб. освіт. ступеня магістра : 028. Київ, 2022. 105 с.
10. Словник Merriam-Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/podcast>.
11. Тлумачний словник української мови. Київ : Видавництво «Аконіт», 2000. Том 2. С. 322.

References

1. Berdal, Mats (2011). The New Wars Thesis Revisited. In Hew Strachan & Sibylle Scheipers (eds.). The changing character of war. New York: Oxford University Press. P. 109–133 [in English].
2. Concert. Britannica. Retrieved from: <https://www.britannica.com/art/concert> [in English].
3. Frese, M. (2015). Cultural Practices, Norms, and Values. Journal of Cross-Cultural Psychology. SAGE-Publications. Vol. 46. Issue 10. P. 1327–1330 [in English].
4. Zelenska, L.M. (2016). Menedzhment mystetskykh festyvalnykh proektiv: innovatsiini pidkhody [Management of art festival projects: innovative approaches]. Kreatyvni industrii v suchasnomu kulturnomu prostori: zbirnyk materialiv mizhnarod. nauk.-prakt. konferentsii. Kyiv, 26 travnia 2016 roku / Natsionalna akademiia kerivnykh kadriv kultury i mystetstv. Kyiv: NAKKKiM. P. 69–71 [in Ukrainian].
5. Ivanovska, N.V., Shulhina, V.D., Yakovlev, O.V. (2018). Sotsialne proektuvannia v mystetstvi: teoriia ta praktyka: pidruchnyk [Social Design in Art: Theory and Practice: Textbook]. Kyiv: NAKKKiM. 196 p. [in Ukrainian].
6. Klekovkin, O. (2012). Theatrica. Leksykon: slovnyk [Theatrica. Lexicon: dictionary]. Kyiv: Feniks. 800 p. [in Ukrainian].
7. Kopyievska, O.R. (2018). Transformatsiini protsesy v kulturnykh praktykakh Ukrainy: hlobalnyi, hlokalnyi kontekst ta lokalni osoblyvosti (kinets XX – pochatok XXI st.). [Transformational processes in cultural practices of Ukraine: global, glocal context and local peculiarities (late 20th – early 21st centuries). Doctor's thesis, 26.00.06. Kyiv : NAKKKiM. 487 p. [in Ukrainian].
8. Nebesna, Yu. (2022). Transformatsiia mystetskykh praktyk v protsesi rozvytku ivent-proiektiv [Transformation of artistic practices in the process of developing event projects]. Kvalif. robota na zdob. osvıt. stupenia mahistr: 026. Ternopil. 46 p. [in Ukrainian].
9. Reva, T. (2022). Mystetski praktyky opernykh teatriv Ukrainy v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho stanu (na prykladi natsionalnoi opery Ukrainy, Odeskoi natsionalnoi opery ta Lvivskoi natsionalnoi opery) [Artistic practices of Ukrainian opera houses under the legal regime of martial law (using the example of the National Opera of Ukraine, the Odessa National Opera, and the Lviv National Opera)]. Kvalif. robota na zdob. osvıt. stupenia mahistr: 028. Kyiv. 105 p. [in Ukrainian].
10. Slovnyk Merriam-Webster Dictionary. Retrieved from: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/podcast> [in English].
11. Tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy. Kyiv: Vydavnytstvo “Akonit”, 2000. Volume 2. P. 322 [in Ukrainian].